

Др Василије Драгосављевић*

Виши научни сарадник

Историјски институт Београд

ЕКОНОМСКИ ПРОГРАМ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ НАРОДНЕ СТРАНКЕ

Апстракт: Циљ овог рада је да се се кроз анализу програмских текстова у штампи Југословенске народне странке (ЈНС) и парламентарног деловања њених представника у скупштини Краљевине Југославије реконструишу основни постулати економског програма ове политичке групације. Агресивна антикапиталистичка реторика идеолога ЈНС удружена са систематском употребом физичког терора у обрачуна са политичким неистомишњеницима резултовали су парадоксалном ситуацијом да су од стране савременика (и касније аутора југословенске и српске историографије) припадници ове политичке групе перцепирани као заступници дијаметрално супротних идеологија, као што су комунизам и фашизам или, у најблажем - симплификованом тумачењу, као безприципијелни (социјални) демагози. Реконструкција основних постулата економског програма ЈНС и детаљна анализа њиховог порекла и историјских околности у којима су настали значајно би допринели разрешењу горенаведеног парадокса и прецизнијој убикацији идеолошке позиције и историјске улоге ЈНС у међуратном периоду.

Кључне речи: Југословенска народна странка, антикапитализам, картели, банкарство, смањење пореза, заштита сељаштва, аграрна реформа, комунизам, фашизам.

*

Дугогодишњи неразрешени национални и структурни сукоби у Краљевини СХС кулминирали су скупштинским атентатом 1928. године, што је довело до парализе политичког живота. Као одговор на кризу, монарх Александар Карађорђевић је 6. јануара 1929. године објавио Шестојануарски манифест, укинуо парламентаризам и имплементирао доктрину интегралног југословенства¹ преко извршне владавине генерала Петра Живковића. Окторисање устава у септембру 1931. године означило је формалну транзицију ка симулираној демократизацији, која је потврђена

* v.dragosavljevic@yahoo.com

¹ Бранко Петрановић, „Национални односи у Краљевини Југославији и стварање Бановине Хрватске“, *Војно-историјски гласник* бр.3, Београд 1991, 243.

новембарским изборима са неконкурентном, јединственом владином листом.² Посланици изабрани на листи П. Живковића децембра 1931. године формирали су јединствени посланички клуб који је касније трансформисан у владајућу Југословенску радикалну сељачку демократију (ЈРСД).³ Унутар новоформиране странке издвојила се опозициона фракција од 166 млађих посланика предвођених Николом Кешељевићем и Светиславом Хођером,⁴ ратним херојем и вођом тзв. „Бристолске акције.“⁵ Хођера је елаборирао да је застарели идеолошки легат пред-шестојануарских партијских елита, поникао у Хабзбуршкој монархији, поделио народ на анахроним племенским и конфесионалним партикуларизмима, инструментализујући их ради личних интереса и деградирајући политички потенцијал Шестојануарског манифеста.⁶ Иако је ова скупштинска фракција успела да обори владу Војислава Маринковића, нови премијер Милан Сршкић је коруптивним методама ликвидирао „Бристолску акцију“ до августа 1933. године. Десет посланика који су остали верни Хођери формирали су Клуб југословенских народних посланика који је почео припреме за оснивање странке.⁷ У априлу 1933 г. Хођера је заједно са још стотинак сабораца предао документацију министарству унутрашњих послова за оснивање Југословенске народне странке - ЈНС (позната и по неформалном имену Борбаши по свом гл. штампаном гласилу – листу *Борба*).⁸

Примарни сегмент политичког програма ЈНС обухватао је рестаурацију грађанских слобода и демократског парламентаризма.⁹ Међутим, идеолози борбаша су имплицирали да остварења ових циљева – уједно и *raison d'être* саме партије – лежи у превазилажењу социјално-економских проблема. Према идеолозима ЈНС генеза системске кризе југословенске

² Љубодраг Димић, *Културна политика Краљевине Југославије 1918-1941: I Друштво и држава*, Београд 1996, 247.

³ Тодор Стојков, *Опозиција у време шестојануарске диктатуре 1929-1935*, Београд 1969, 135.

⁴ За више информација о Хођериној личности видети: Растко Ломпар, „Политичка биографија Светислава Хођере“, *СТУДКОН II Студенти и наука*, Филозофски факултет у Нишу, Ниш 2017, 39-49.

⁵ Милица Бодрожић, „Образовање Југословенске радикално-сељачке демократије (децембар 1931- јул 1933 године): Почети Југословенске националне странке“, *Историјски гласник* бр. 2-3, Београд 1964, 47-48.

⁶ Михајло Трифуновић, „Југословенска народна странка“, *Борба*, год. III бр. 3, 3. 2. 1935.

⁷ Аноним, „Ми смо увек тврдили да је цео Срем борбашки“, *Напред борбашки*, год. I бр. 10, 3. 5. 1936.

⁸ Војин Пуљевић, „О постанку и развоју Југословенске народне странке Борбаша“, *Напред борбашки*, год. I бр. 11, 10. 5. 1936.

⁹ Архив Југославије (АЈ), 63/18/1934, *Шта тражимо, шта хоћемо, шта треба да знамо*.

државе лоцирана је у периоду 1925–1927. године, односно у раздобљу влада Велимира Вукићевића и Николе Узуновића, познатих као владе Четворног споразума. У овом периоду институционализована је пракса изборне корупције, што је резултирало тиме да су позиције народних посланика постале доступне искључиво економској елити — високим државним функционерима, банкарским круговима, латифундистима, индустријалцима и велетрговцима. Сходно томе, у пракси је конструисана коалиција политичке олигархије и крупног капитала, која је перманентно дестабилизovala југословенску макроекономију и потпуно деградирала функцију парламентарног система.¹⁰ Утемељење ЈРСД од стране кадра који је поникао из Четворне коалиције, Борбаши су перципирали као органски континуитет претходне олигархијске праксе из поменутог периода.¹¹ Према проценама борбашких идеолога, руководство ЈРСД је – инструментализујући легитимитет Шестојануарског манифеста и амортизујући одсуство артикулисаног опозиционог деловања – наставило деструктивни економски курс из времена Четворне коалиције.

Анализирајући континуитет деструктивног економског курса из предшестојануарског периода, гласила ЈНС су упозоравала јавност на континуирану опструкцију аграрне реформе од стране кадрова ЈРСД и њихове клијентелистичке мреже. Ова опструкција се манифестовала кроз дистрибуцију земљишних фондова присталицама режима или кроз аквизицију поседа по ценама знатно нижим од тржишних. Као пример ове праксе, посланик ЈНС Милош Драговић је у интерпелацији упућеној министру пољопривреде процесуирао серију малверзација – у историографији познатих као „беглучка афера“,“ које су се десиле приликом експропријације и откупа имања босанских феудалаца, а чији је протагониста био посланик ЈРСД-а Хусеин Кадић.¹² Према Драговићевој тумачењу, уместо доделе земљишног фонда ратним добровољцима и наследницима погинулих ратника, поменути ресурси су инструментализовани као генератор корупције и база за формирање нове класе латифундиста и „бегова.“¹³ ЈНС је од извршне власти категорички захтевала темељну ревизију дотадашњег процеса аграрне реформе тј конфискацију свих нелегитимно додељених поседа и укидање преосталих феудалних редимента у Словенији, БиХ и Јужној Србији. Програмски циљ ЈНС огледао се у прерасподели феудалних имања сељацима-беземљашима, са приоритетом на популацију ратних ветерана, добровољаца, као и породица страдалих

¹⁰ Аноним, „Вођство ЈРСД о самом себи“, *Борба*, год. I бр. 3, 17. 6. 1933; Аноним, „Успео збор Борбаша у Крушевцу на коме је говорио наш вођа С. Хођера“, *Напред борбаша*, год. I бр. 6, 29. 3. 1936.

¹¹ Anonim, „Ne potvarjajte resnice“, *Edinost*, год. II бр. 2, 8. 4. 1936.

¹² Милош Драговић, „Против корупције“, *Борба*, год. II бр. 2/3, 24. 2. 1934.

¹³ Аноним, „Нови магнати“, *Борба*, год. I бр. 24, 18. 11. 1933.

ратника.¹⁴ Борбашка штампа је упозоравала да ће неефикасност у решавању аграрног питања неминовно резултирати пролонгирањем коруптивних афера позиционирајући се као примарни кочиони фактор у друштвено-економском развоју југословенске државе.¹⁵

Према оценама борбашких идеолога, интересна коалиција владајуће политичке олигархије и корпоративног сектора – који је обухватао како домаће, тако и стране индустријалце – индуковала је макроекономски колапс Краљевине Југославије (КЈ) и егзистенцијално угрозила југословенско аграрно становништво.¹⁶ У интерпелацији упућеној министру трговине и индустрије, посланик ЈНС Милан Метикош наводи да су индустријски кругови, посредством својих експонената унутар посланичког клуба ЈРСД, инструментализовали доктрину протекционизма и супституције увоза ради остваривања сопствених парцијалних интереса. Под изговором стимулације домаћих привредних капацитета, поменути актери су издејствовали имплементацију високих протекционистичких тарифа на увоз иностраних индустријских производа. Изаоловани од екстерних конкурентских притисака, југословенски индустријалци су успоставили монополску позицију на тржишту, коју су користили за формирање високих цена сопствених артикала. Следствено томе, фискални терет индустријализације пребачен је непосредно на крајње потрошаче, који су били принуђени да издвајају значајна средства за куповину индустријских производа чији је квалитативни ниво заостајао за иностраним еквивалентима.¹⁷ Поред тога, имплементација заштитних царина изазвала је реципрочне мере од стране спољнотрговинских партнера, што је резултирало увођењем високих тарифних баријера на примарне југословенске извозне артикле – аграрне производе.¹⁸ Гласила ЈНС су континуирано износила притужбе виноградара из Старе Србије, чија је економска позиција девастирана управо због протекционистичког курса који је онемогућио извоз вина, а све у функцији очувања профитне марже и тржишног монопола пиваре „Бајлони.“¹⁹ У својству аналогног примера, Метикош је у интерпелацији

¹⁴ Аноним, „Аграрни закон“, *Борба*, год. I бр. 4, 24. 6. 1933; Аноним, „На посао“, *Борба*, год. III бр. 10, 13. 7. 1935; Аноним, „Довршимо започети посао“, *Расински борбаш*, год. I бр. 1, 21. 7. 1936.

¹⁵ Аноним, „Резолуција“, *Борба*, год. II бр. 8/9, 10. 12. 1934; Аноним, „Говор г. С. Хођере вође Борбаша“, *Борба*, год. III бр. 14, 10. 10. 1935.

¹⁶ Anonim, „Welche sind werfvollen Elemente in Volken und welche sin bei den Inteligentzen“, *Der Kämpfer*, год. I, br. 6, 1.9.1935.

¹⁷ Аноним, „Домаћа индустрија“, *Борба*, год. I бр. 26, 16. 12. 1933.

¹⁸ Милан Метикош, „У борби против картела и заштитних царина“, *Борба*, год. I бр. 18, 30. 9. 1933; Никола Кешељевић, „Говори и реферати“, *Борба*, год. III бр. 2, 20. 1. 1935

¹⁹ Аноним, „Напред победа је наша“, *Борба*, год. I бр. 12, 19. 8. 1933.

упућеној министру финансија елаборирао и случај „Загребачке пиваре.“ Руководство ове компаније је, упркос монополској позицији максимизовало профит фискалним малверзацијама на штету државног буџета, односно фиктивним увећавањем трошкова закупа сопствених пословних објеката.²⁰

Губитак екстерних тржишта индуковао је дефлаторни притисак на цене аграрних производа, што је резултирало брзим и масовним осиромашењем сељаштва као демографски најдоминантнијег сегмента југословенског друштва. Експлоатишући насталу тржишну конјунктуру, индустријски и велетрговачки кругови су – уз асистенцију државних монополских тела, првенствено Привилегованог извозног акционарског друштва (ПРИЗАД) – вршили откуп пољопривредних производа по ниским ценама. На тај начин конструисана је јефтина примарна сировинска база која је имплицирала даљу експанзију профитних маржи корпоративног сектора, док је симултано довела до обезвређивања социјално-економског статуса југословенског аграрног становништва.²¹ Публикације ЈНС додатно су илустровале ову праксу навођењем карактеристичног примера једног парламентарца из редова ЈРСД-а, који је експлоатисао немогућност пласмана живине на инострана тржишта у регији Прекумурја, узроковану реципрочним тарифним баријерама. Наведени посланик је успоставио парцијални монопол над откупом живине на овом подручју, наметнувши изразито ниске откупне цене које су довеле до финансијског колапса ситних сеоских поседа. Сходно томе, руководство ЈНС је упутило категоричан апел извршној власти са захтевом да се у сектору спољнотрговинског промета аграрним производима укине како институционални монопол ПРИЗАД-а, тако и неформални монополи владајућих политичких магната, чиме би се онемогућила тржишна шпекулација примарним пољопривредним производима.²²

Финансијске и економске мере којима је режим ЈРСД настојао да санира социјално-економски положај аграрног сектора – попут проглашења мораторијума на сељачке дугове, оснивања Привилеговане аграрне банке (ПАБ), чија је примарна функција била стимулација развоја ситних поседа путем бенефицираних кредитних линија, као и деловања ПРИЗАД – идеолози ЈНС су карактерисали, у најбољем случају, као палијативне. Ове институционалне интервенције на страницама борбашке штампе оцењене су као нови генератори нелегитимне акумулације капитала владајуће елите. Насупрот званичним прокламацијама државног апарата и режимске пропаганде о системском решавању кризе, штампа ЈНС је апострофирала чињеницу да Закон о заштити земљорадника из 1932. године није

²⁰ Милан Метикош, „У борби против корупције и картела“, *Борба*, год. I бр. 13, 26. 8. 1933.

²¹ Anonim, „Slovenski sadarji pred katastrofo“, *Edinost*, god. I br. 24, 11.8. 1934.

²² Anonim, „Slovenci za svoje pravice“, *Edinost*, god. I br. 41, 8. 12. 1934.

извршио ликвидацију сељачких дугова, већ је искључиво имплементирао привремено одлагање њихових доспелих финансијских обавеза.²³ Према подацима које је износио народни посланик ЈНС Н. Кешељевић, ПАБ је у потпуности промашила своју примарну функцију. Наиме, највећи део њених ликвидних средстава упућен је у кредитне линије које су додељиване крупним латифундистима и индустријским магнатима.²⁴ Услед овакве алтернативне кредитне политике ПАБ, ситни пољопривредни произвођачи били су принуђени да екстерне изворе финансирања траже код приватних банкарских институција, чија је власничка структура доминантно била контролисана од стране политичких актера из редова владајуће ЈРСД. Експлоатишући насталу финансијску асиметрију на тржишту капитала, поменути кругови су ситним земљопоседницима одобравали зајмове са екстремно високим каматним стопама, које су у екстремним случајевима варирале од 20% па чак до 120%. На тај начин, носиоци политичке моћи су у пракси трансформисали приватни банкарски сектор у лихварску мрежу, бескрупулозно инструментализујући сопствене државне позиције у функцији нелегитимне акумулације приватног капитала.²⁵

Руководство ЈНС апеловало је на владу да се активирају овлашћења Народне банке у сврху превенције нелегитимних тржишних шпекулација приликом дистрибуције кредитних средстава и арбитражног утврђивања каматних стопа.²⁶ У интерпелацији адресираној министру пољопривреде, посланик ЈНС М. Драговић је изнео чињенице о ненаменском трошењу фондова ПАБ, апострофирајући податак да је износ од двадесет милиона динара потрошен на изградњу луксузног административног објекта у центру Београда.²⁷ Симултано са оваквим екстравагантним капиталним расходима, управа ПАБ је дефолтираним дужницима наложила тренутну исплату укупног износа преосталог дуга. Оваква рестриктивна пракса директно је имплицирала масовну конфискацију и ликвидацију целокупне приватне имовине дужника, чиме је инициран процес убрзаног претварања ситних пољопривредних произвођача у сеоски пролетаријат беземљаша.²⁸ У интерпелацији министру трговине, народни посланик ЈНС М. Метикош презентовао је податке према којима је Народна банка одобрила кредите у вредности од 463 милиона динара индустријском сектору и 103 милиона динара комерцијалним предузећима, док је ситним пољопривредним поседницима и аграрним задругама одобрила маргиналан износ од свега

²³ Аноним, „Говор г. С. Хоћере вође борбаша“, *Борба*, год. III бр. 14, 10. 10. 1935.

²⁴ Никола Кешељевић, „Говори и реферати“, *Борба*, год. III бр. 2, 20. 1. 1935.

²⁵ Аноним, „Црникућа“, *Борба*, год. I бр. 15, 9. 9. 1933: Никола Кешељевић, „Питање заштите земљорадника“, *Борба*, год. I бр. 11, 12. 8. 1933.

²⁶ Anonim, „V krizi kapitalizma“, *Edinost*, god. I br. 22, 28. 7. 1934.

²⁷ Милош Драговић, „Зидање Аграрне банке“, *Борба*, год. I бр. 7, 15. 7. 1933.

²⁸ Аноним, „Аграрна банка и дужници“, *Борба*, год. III бр. 15, 18. 10. 1935.

27 милиона динара кредитних средстава²⁹. Као алтернативу оваквој економској пракси, ЈНС је од владе категорички захтевала реституцију изворне намене ПАБ, која је подразумевала редукцију каматних стопа у сврху бенефицираног кредитирања ситних земљопоседника. Симултано са тим, захтевано је да централна монетарна институција – Народна банка – имплементира ригорозни регулаторни надзор над приватним банкарским сектором, са примарним циљем принудног усклађивања њиховог пословања са законским оквирима у домену детерминисања висине каматних стопа.³⁰ Гласила ЈНС су сугерисала да је вођство ЈРСД инструментализовало поменути економску праксу (злоупотребу) и у домену политичког живота. Наиме, уочи изборних процеса, опозиционо опредељеном бирачком телу перманентно се претило суспензијом одобрених кредита или ванредном активацијом меничних обавеза уколико не делегирају своју подршку владајућој партији. Као пример ове политичке праксе, штампа ЈНС-а је апострофирала случај Филипа Лазаревића, парламентарца ЈРСД-а и члана управног одбора „Бокешке банке“ - у јавности пејоративно конотираног као „грбљски паша“ – који је локалне бираче уценио реституцијом меничног дуга у року од осам дана уколико ускрате гласове његовом брату.³¹ На аналоган начин, вођство ЈРСД-а је посредством финансијских институција под сопственом контролом вршило цензуру и диктирало уређивачку политику југословенске штампе, приморавајући опозиционо оријентисане редакције на корекцију критичког дискурса према актуелном режиму, условљавајући их ускраћивањем кредитне подршке или моменталном фискалном ликвидацијом њихових обавеза.³²

Према оценама идеолога ЈНС осим ситних аграрних произвођача, супстанцијалну девастацију, услед економског курса актуелног режима, претрпели су и остали сектори југословенске привреде, као и државни апарат у целини. Под патронатом владајуће партије, индустријски и комерцијални магнати су, игноришући постојећу легислативу, спровели неформалну картелизацију са примарним циљем успостављања апсолутног монопола на југословенском тржишту и супресије свих облика тржишне конкуренције. Гласила ЈНС су упозоравала јавност да су, услед дискриминаторних законских одредби које је унутар парламента издејствовао картел произвођача нафтних деривата, мали произвођачи дефакто искључени из учешћа у поступцима државних јавних набавки. Следствено томе, фискални систем државе био је присиљен да врши аквизицију бензина од

²⁹ Anonim, „Kreditiranje kmetskih zadrug“, *Edinost*, god. I br. 21, 21. 7. 1934.

³⁰ Aninim, „V krizi kapitalizma“, *Edinost*, god. I br. 22, 28. 7. 1934.

³¹ Аноним, „Како су вршени општински избори у Грбљу“, *Борба*, год. I бр. 25, 2. 12. 1933.

³² Аноним, „Кратак преглед ситуације“, *Напред борбаши*, год. I бр. 7, 5. 4. 1936.

поменутог картела по ценама које су биле чак троструко више од реалних тржишних параметара.³³ Гласила ЈНС су подвргла оштрој критици и уредбу бановинских власти – донету под директним лобистичким утицајем картела за прераду кудеље – којом је произвођачима законски прописана забрана хидротермичке обраде (потапања) кудеље, чиме је вештачки умањена њена откупна цена у корист прерађивачког монопола.³⁴ Према доктринарним поставкама идеолога ЈНС-а, инострани капитал је у спрези са сопственим експонентима унутар структура ЈРСД-а конструисао специфичну „трустовско-картелску тврђаву“, која је омогућавала несметану екстракцију економске супстанце из државног апарата и југословенског друштва.³⁵ Услед таквих тржишних констелација, домаћи занатски сектор – превасходно произвођачи робе широке потрошње попут обућара, кројача и ковача – био је потпуно онемогућен да партиципира у равноправној тржишној утакмици. Индустријски и трговински картели су, наиме, имплементацијом тактике дампинг цена (намерног краткорочног снижавања вредности производа испод границе рентабилности), систематски елиминисали традиционално занатство са националног тржишта.³⁶ Илуструјући деструктивни утицај картелизације на југословенски занатски сектор, парламентарни заступници ЈНС Метикош и Кешељевић су у више наврата пред Народном скупштином апострофирали експанзију чехословачког индустријског конгломерата за производњу обуће „Бата“. Према њиховим аналитичким проценама, пенетрација поменуте корпорације на југословенско тржиште нема карактер директне инвестиције, будући да је укупна капитална база фабрике генерисана продајом франшизних лиценци за филијале које су закупили домаће трговачке мреже. На тај начин је, без икаквих претходних капиталних улагања, руководство компаније „Бата“ инкасирао износ од девет милиона динара. Додатно, ово предузеће је уживало фискални имунитет у виду изузећа од пореских обавеза, чиме је национална привреда претрпела двоструку економску штету: екстраховани профит се перманентно одливао у иностранство, док је симултано вршена девастација домаћег занатства.³⁷ У циљу сузбијања ове појаве, ЈНС је аграрно-занатском становништву сугерисала кооперантско удруживање у оквиру задружног система, наводећи као успешан пример обућаре из Јужне Србије који су конструисали јединствену задругу и успешно маргинализовали тржишно

³³ Аноним, „Доле картели!“, *Борба*, год. III бр. 11, 24. 7. 1935.

³⁴ Атанасије Милинов, „Још један гест картелаша који је веома штетан по народ“, *Напред борбаши*, год. I бр. 9, 26. 4. 1936.

³⁵ Anonim, „Za staro pravdo“, *Edinost*, god. I br. 33, 13. 10. 1934.

³⁶ Anonim, „Beseda naših čevljarjev“, *Edinost*, god. I br. 35, 27. 10. 1934.

³⁷ Аноним, „Сви југословенски обућари против Бате“, *Напред борбаши*, год. I бр. 3, 8. 3. 1936; М. Метикош, „У борби за опстанак наших занатлија“, *Борба*, год. I бр. 27, 30. 12. 1933.

присуство корпорације „Бата“ у тој регији.³⁸ Идеолози ЈНС су наглашавали да занатство, поред примарне економске функције, поседује и социо-културну димензију, будући да занатске рукотворине садрже естетску и уметничку вредност кроз коју се репродукују и негују југословенски етнолошки идентитет и традиција.³⁹ Сходно томе, ЈНС је упутила јавни апел влади са захтевом да се спроведе фискално разужење занатлија, обезбеде бенефициране кредитне линије, те да се обустави институционално форсирање увозних индустријских артикала како би се тржишни приоритет доделио производима домаће занатске радиности.⁴⁰ Према оценама вођства ЈНС, деструктивна активност картелизације поседовала је геополитичку позадину, при чему су картели посматрани као експоненти страних сила са примарним циљем дестабилизације унутрашњег поретка Краљевине Југославије.⁴¹ Сходно податцима којима су располагали борбашки идеолози, од укупно четири хиљаде регистрованих индустријских предузећа унутар државе, свега три стотине се налазило у власништву југословенских држављана.⁴² Упозоравајући на потенцијалне импликације ове економске асиметрије по националну безбедност и спољнополитички суверенитет, они су као упозорење навели тадашњи оружани сукоб између Парагваја и Боливије (Гран Чако рат), чији је узрок лоциран у сукобу интереса британских и америчких петролејских магната.⁴³ Паралелно са тим, гласила ЈНС су континуирано апострофирала чињеницу да страни капитал манифестује перманентно непоштовање домаће социјалне и радне легислативе, због чега је фискални и физички терет ове праксе непосредно реперкутован на југословенско радништво. У интерпелацији министру рударства и шумарства, посланик ЈНС Владимир Крстић елаборирао је случај француског конзорцијума који је преузео експлоатацију рудника „Сисевац“. Према наведеним актима, поменути конзорцијум је, у функцији максимизације и заштите сопствене профитне марже, перманентно одбијао да имплементира сигурносне процедуре прописане југословенском легислативом, што је за последицу имало високу стопу морталитета и повреда рударских радника у инцидентима који су се правовременом превенцијом могли избећи.⁴⁴ Сходно кохерентним статистичким податцима ЈНС, аналогна девастирајућа ситуација евидентирана је и у рударским комплексима у

³⁸ Anonim, „Obrtniki v slogi je moć“, *Edinost*, god. I br. 38, 17. 11. 1934.

³⁹ Anonim, „Gospodarsko stanje našeg obrtništva“, *Edinost*, god. II br. 5, 27. 6. 1936.

⁴⁰ Anonim, „Težnje slovenskog obrtništva“, *Edinost*, god. I br. 42, 22. 12. 1934; Anonim, „Kje naj iščemo vir nepotrebne zla“, *Edinost*, god. II br. 2, 8. 4. 1936.

⁴¹ Милан Метикош, „У борби против картела“, *Борба*, год. I бр. 14, 2. 9. 1933.

⁴² Anonim, „Nekaj žalosnih števil“, *Edinost*, god. I br. 33, 13. 10. 1934.

⁴³ Аноним, „Ауторитет Друштва народа и рат у Абисинији“, *Борба*, год. III бр. 15, 18. 10. 1935.

⁴⁴ Аноним, „Рудник Сисевац“, *Борба*, год. I бр. 26, 16. 12. 1933.

Трбовљу и Бору, који су се такође налазили под директном администрацијом иностраног капитала.⁴⁵ Додатно, гласила ЈНС су алармирала јавност да инострани сопственици спроводе праксу екстерног ангажовања радне снаге из сопствених матичних држава (резултирајући цифром од четрдесет хиљада страних држављана запослених у КЈ), потпуно игноришући чињеницу да је у том тренутку домаће тржиште рада патило од незапослености која је обухватала преко триста хиљада југословенских радника.⁴⁶ Током скупштинске дебате о буџету Министарства за рударство и шумарство, парламентарни заступници ЈНС Кешељевић, Метикош и Драговић су упутили категоричан апел извршној власти са захтевом да се хитно обустави процес отуђења и концесионирања рудних налазишта и осталих природних ресурса страним компанијама, симултано захтевајући имплементацију законске забране запошљавања иностраних радника унутар већ постојећих корпорација са страним уделима.⁴⁷

Идеолози ЈНС су карактерисали фискални дефицит Краљевине Југославије као директну конпоследницу системске корупције, те дефицитарне пореске, тарифне и спољнотрговинске политике режима ЈРСД. Према њиховим анализама, овај буџетски дисбаланс је компензован фискалним притиском на већ социјално депривирани слојеве југословенског друштва кроз континуирано увећање пореских дажбина, такси и парафискалних намета.⁴⁸ Као парадигматичан пример репресивности државног апарата приликом егзекуције ових мера, штампа ЈНС је елаборирала инцидент у селу Криваја. Током поступка принудне наплате минорног дуга у износу од 200 динара, дошло је до оружаног сукоба између извршних органа пореске управе и жандармеријских снага са једне, те дужника са друге стране у коме су убијени дужник и његов син иза којих су остале две удовице и осморо сирочади.⁴⁹ Борбашка гласила скретала су пажњу да је процес ликвидације конфисковане имовине аграрних произвођача и занатлија – која је обухватала стамбене објекте, земљишне парцеле, пољопривредне производе, занатске алате и покућство – вршен је по изразито ниским ценама, што је генерисало додатно фискално оптерећење за дужнике и деловало као нови катализатор корупције. У интерпелацији упућеној министру финансија, посланик ЈНС Кешељевић обзнанио је јавности да ЈРСД користи механизме принудне наплате пореских дугова

⁴⁵ Anonim, „Trbovlje“, *Edinost*, god. I br. 29, 15. 9. 1934.

⁴⁶ Anonim, „Predi in ad tujcem – domačin“, *Edinost*, god. I br. 13, 26. 5. 1934; Anonim, „Nekaj žalosnih števil“, *Edinost*, god. I br. 33, 13.10.1934.

⁴⁷ Anonim, „Delo naših poslancev v narodni skupščini“, *Edinost*, god. I br. 13, 26. 5. 1934.

⁴⁸ Anonim, „Koliko zmore narod“, *Edinost*, god. I br. 41, 8. 12. 1934.

⁴⁹ Anonim, „Предвиђа ли Уредба о принудној наплати пореза и смртну казну“, *Борба*, год. I бр. 19, 7. 10. 1933.

у сврху сопствене политичке консолидације; наиме, дужницима је нуђен мораторијум на наплату под условом учлањења у владајућу партију.⁵⁰ Насупрот поменутом државном курсу, ЈНС је конструисала алтернативни програм који је захтевао системско раздужење сељаштва и занатског сектора, супензију репресивних мера принудне наплате, као и законско детерминисање заштићеног минимума земљишног фонда у износу од пет јутара који би, симултано са породичном кућом, уживао апсолутни правни имунитет од заплене.⁵¹ У домену практичног деловања, ЈНС је помагала рад Задруге за заштиту и помагање дужника, чија је агенда обухватала редукцију пореза на земљишни посед и обуставу јавних аукција конфисковане имовине.⁵² Уместо регресивног модела пребацивања буџетског дефицита на социјално депривирани слојеви, ЈНС је заступала идеју имплементације прогресивног опорезивања, чиме би се фискални терет редистрибуирао ка економски најдоминантнијем сегменту популације.⁵³

Оштра критика идејно анахроне и корумпиране владајуће ЈРСД, агресивна антикапиталистичка реторика, као и низ радикалних политичких захтева усмерених ка санацији социјално-економског положаја најширих слојева становништва – који су поднели најтежи терет Велике економске депресије и малверзација државне администрације⁵⁴ – индиковали су дубоко подозрење према крајњим политичким циљевима ЈНС унутар владајућих структура. Следствено томе, режимски кругови су руководство ЈНС-а квалификовали као криптокомунисте и протагонисте социјалног преврата.⁵⁵ Идеолози Борбаша су категорички демантовали оптужбе за субверзивно марксистичко деловање, наглашавајући одсуство екстремних доктрина у погледу својинских односа. Они су апострофирали сопствено поштовање начела неповредивости приватне својине, симултано захтевајући стриктну имплементацију легислативе.⁵⁶ Реагујући на инсинуације режимских гласила да њихову социјалну базу конституише искључиво лумпенпролетаријат – оличен у неквалификованим радницима, надничарима и слугама – ЈНС је наглашавала да њено чланство окупља „омладину и сиротињу“, насупрот „грешника и корупционаша“⁵⁷ из редова ЈРСД заједљиво закључујући да у

⁵⁰ Никола Кешелевић, „Егзекутивна наплата пореза“, *Борба* год. I бр. 13, 26. 8. 1933.

⁵¹ Anonim, „Vojvodina v taboru Narodne stranke“, *Edinost*, god. I br. 14, 2. 6. 1934.

⁵² Аноним, „Представници дужника из целе земље траже да се обуставе принудне продаје имања“, *Расински борбаш*, год. I бр. 1, 21. 7. 1935.

⁵³ Anonim, „Pridobnina in mali pridobitniki“, *Edinost*, god. I br. 29, 15. 9. 1934; Аноним, „Говори и реферати“, *Борба*, год. III бр. 2, 20. 1. 1935.

⁵⁴ АЈ, 37/21, летак: *Ступајте у редове борбаша!*.

⁵⁵ АЈ, 307/2, летак: *Борбаша!*; Аноним, „Свака сила за времена“, *Борба*, год. III бр. 9, 29. 6. 1935.

⁵⁶ Аноним, „Шта борбаша траже“, *Борба*, год. V бр. 1, 6. 1. 1937.

⁵⁷ Аноним, „Омладина и сиротиња“, *Борба*, год. I бр. 15, 9. 9. 1933.

ЈНС „има сиротиње али не и лопова.“⁵⁸ Напоследку, идеолози Борбаша су легитимисали сопствену позицију на левом идеолошком спектру искључиво у релативном односу према ЈРСД,⁵⁹ која је у њиховој политичкој аналитици означена као примарни генератор корупције, „експонент и чувар страног капитала“, и „заштитник велекапитализма.“⁶⁰

Радикализована реторика ЈНС-а, у оквиру које је истицан захтев за имплементацију смртне казне за коруптивне деликте⁶¹ и током чијих су масовних манифестација симболично ношена вешала намењена корумпираним члановима извршне власти,⁶² није оставила дубље трагове на политички живот КЈ. Бројне интерпелације које су парламентарни заступници ЈНС подносили у интервалу од 1931. до 1934. године биле су игнорисане од стране режима ЈРСД. Услед ригорозне цензуре штампаних медија и институционализоване праксе фалсификовања скупштинских стенографских бележака, већи део садржине ових аката никада није пенетрирао до ширег јавног мњења, дефакто остајући у домену информисања ексклузивних конзумената борбашких партијских гласила.⁶³ Напоследку, и само руководство Борбаша је експлицитно признавало чињеницу да са укупним капацитетом од свега десет посланика у Народној скупштини не поседује политички потенцијал за остваривање значајнијег утицаја на доношење државних одлука. Ипак, процес дезинтеграције режима монарходиктатуре, инициран након Марсејског атентата у октобру 1934. године, охрабрио је очекивања борбашких идеолога у погледу скорје рестаурације демократских процеса и расписивања слободних парламентарних избора.⁶⁴ Оптимистичка очекивања борбашког руководства нису резултирала очекиваном политичком праксом у реалности. Краткотрајна влада бившег министра иностраних послова и дисидента из редова ЈРСД Богољуба Јевтића перцепирана је од стране лидера ЈНС као органски континуитет и реституција претходног курса режима ЈРСД.⁶⁵ На аналоган

⁵⁸ Anonim, „Perfide Einstellung betreffs gesellschaftlichen Zusammensetzung des Borbachentums,“ *Der Kampf*, god. I br. 17, 24. 11. 1935

⁵⁹ Светислав Хођера, „Борбаши,“ *Борба*, год. III бр. 17, 23. 11. 1935; С. Хођера, „Борбаши и фронтови“, *Борба*, год. IV бр.3. 10. 7. 1936.

⁶⁰ Аноним, „Велики манифестациони срески збор наше странке у Параћину“, *Напред борбаши*, год I бр. 4, 15. 3. 1936; Anonim, „Delavstvo in politične svoboščine“, *Edinost*, god. I br. 19, 7. 7. 1934.

⁶¹ Аноним, „Говори и реферати“, *Борба*, год. III бр. 3, 3. 2. 1935.

⁶² Аноним, „Са борбашког карневала у Белој Цркви: Најбоље средство против корупције“, *Напред Борбаши*, год. I бр. 9, 26. 4. 1936.

⁶³ Аноним, „Интерпелације“, *Борба*, год. I бр. 9, 29. 7. 1933; Аноним, „Отимање посланичких права“, *Борба*, год. I бр. 9, 29. 7. 1933.

⁶⁴ Аноним, „Одлука Извршног одбора ЈНС“, *Борба*, год. III бр. 1, 5. 1. 1935.

⁶⁵ Аноним, „Постоји ли та национална странка“, *Борба*, год. III бр. 2, 20. 1. 1935.

начин оцењена је и влада Југословенске радикалне заједнице (ЈРЗ) Милана Стојадиновића.⁶⁶ Ипак, изразито ригиднији став вођство Борбаша је испољавало према традиционалним опозиционим партијама које су обновиле свој рад у предвечерје петوماјских парламентарних избора 1935. године, организујући се унутар широке коалиције под називом Удружена опозиција (УО). Борбаша су ову коалицију окарактерисали као још једну у низу непринципијелних комбинација традиционалног политичког естаблишмента – оличеног у бившим министрима, индустријалцима, латифундистима, банкарима, адвокатским круговима и универзитетским професорима. Према њиховој реторици, ова политичка формација конструисана је „за зеленим столом купинечког масона“, односно под покровитељством Влатка Мачека, председника Хрватске сељачке странке (ХСС).⁶⁷ Према тумачењу борбашких идеолога, ЈРСД, УО и ЈРЗ по свом карактеру нису аутентичне политичке партије са дефинисаном идеологијом и социјалном базом, већ „политички картели“ тј интересна удружења бивших и актуелних високих државних званичника, крупних индустријалаца, банкарских олигарха, земљопоседничких магната и велетрговаца, чији је ексклузивни циљ био перпетуирање политичког *statusa quo*. Оваква стратегија омогућавала им је да под плаштом симулације демократских процеса и парламентарног живота наставе са процесом нелегитимне акумулације капитала, а на терет екстремно осиромашених и социјално депривираних слојева југословенског друштва.⁶⁸ Према ставовима вођства ЈНС, изразито деструктивну функцију у новонасталој политичкој конјунктури имала је УО. Ова коалиција је, наиме, као *conditio sine qua non* за рестаурацију грађанских слобода пласирала идеју федерализма, чиме је поново актуализовала тзв. хрватско и војвођанско питање, као и опцију радикалног уставног преуређења КЈ.⁶⁹ Према тумачењу борбашких идеолога, оваква стратегија је представљала интегрални сегмент закулисног плана традиционалног политичког естаблишмента – оличенг у номинално антагонизованим коалиционим блоковима. Примарни циљ ове агенде огледао се у томе да се стварни узрок системске кризе југословенске државе, лоциран у њиховим вишегодишњим коруптивним малверзацијама и нелегитимној акумулацији капитала, потпуно маргинализује и потисне из јавног дискурса путем вештачког

⁶⁶ Аноним, „Импозантна већина“, *Борба*, год. III бр. 9, 29. 6. 1935; Аноним, „Данашња народна скупштина“, *Борба*, год. III бр. 10, 13. 7. 1935.

⁶⁷ Аноним, „Себични рад старих политичара води једино неминовној пропасти“, *Напред борбаша*, год. I бр. 11, 10. 5. 1936.

⁶⁸ Аноним, „Der Berfall der politichfen Kartelle“, *Der Kämpfer*, год. I бр. 20, 17. 5. 1936.

⁶⁹ Аноним, „После избора“, *Борба*, год. III бр. 7, 16. 5. 1935; Аноним, „Југословенска демократија“, *Борба*, год. III бр. 10, 13. 7. 1935; Аноним, „Борбаша и федерација“, *Борба*, год. III бр. 11, 24. 7. 1935; Милош Драговић, „Куда ћемо и како ћемо“, *Борба*, год. IV бр. 1, 5. 1. 1936.

распиривања етничких и конфесионалних сукоба.⁷⁰ Отварање питања ревизије Октроисаног устава и обнова рада политичких странака заснованих на етничким, класним, регионалним и конфесионалним идентитетима тумачени су од стране вођства ЈНС као политичко самоубиство југословенске државе и прелудијум за њену дезинтеграцију.⁷¹ Политичким актерима који су зарад сопствених материјалних интереса били спремни да угрозе јединство КЈ ЈНС је поручивала да „...не забораве да има милион борбаша који ће је бранити до последње капи крви.“⁷² У складу са овим ставом евидентирана је нагла милитаризација и радикализација деловања ЈНС што је 1935. године кулминирало формирањем паравојне партијске милиције – у јавности познате под именом „плаве кошуље“ – која је била структурно организована у формације десетина и стотина, те опремљена ватреним и хладним наоружањем.⁷³ На више борбашких скупова у августу 1935 г. долази до физичких обрачуна са политичким неистомишљеницима из редова УО⁷⁴ и ЈРЗ⁷⁵ као и снагама безбедности које су у складу са овлашћењима надзирала све политичке скупове.⁷⁶ У борбашкој штампи сви политички неистомишљеници апострофисани су као корупционаши, сепаратисти и издајници којима је пређено вешалима која су јавно ношена на борбашким скуповима.⁷⁷ Међутим, кључна прекретница у деловању ЈНС наступила је након истражног поступка покренутог поводом Арнаутовићевог неуспешног атентата на председника владе Милана Стојадиновића у марту 1936. године.⁷⁸ Индиције су указале на инволвираност Милоша

⁷⁰ Anonim, „Die Rede Svetislav Hoderas unseres Borbaschenfuhrers“, *Der Kämpfer* god I br. 9, 29. 9. 1935; Аноним, „Уједињена опозиција и радикална заједница“, *Борба*, год. III бр. 15, 18. 10. 1935; Аноним, „Куда ћемо и како ћемо“, *Борба*, год. IV бр. 1, 5. 1. 1936; Anonim, „Wohin und wie“, *Der Kämpfer*, god. II br. 2, 12. 1. 1936.

⁷¹ Аноним, „Дајте народу изборе“, *Борба*, год. IV бр. 1, 5. 1. 1936.

⁷² Аноним, „Конференција ЈНС у срезу Пећима среза Босанско Грахово“, *Напред борбаши*, год. I бр. 7, 5. 4. 1936.

⁷³ Василије Драгосављевић, „Терор југоинтегралистичких снага као фактор дестабилизације и декомпозиције прве југословенске државе“, *Лесковачки зборник* LXI, Лесковац 2021, 129-145.

⁷⁴ Аноним, „Са агитационог пута г. Светислава Хођере“, *Борба*, год. III бр. 13, 29. 8. 1935; Драгољуб Јовановић, *Политичке успомене III*, Београд 1997, 118.

⁷⁵ Аноним, „Како се образују одбори Југословенске радикалне заједнице“, *Борба*, год. III бр. 17, 23. 11. 1935.

⁷⁶ Аноним, „Секретаријат Југословенске народне странке“, *Напред борбаши*, год. I бр. 8, 12. 4. 1936.

⁷⁷ Аноним, „Са борбашког карневала у Белој Цркви: Најбоље средство против корупције“, *Напред борбаши*, год. I бр. 9, 26. 4. 1936.

⁷⁸ Василије Драгосављевић, „Милош Драговић и Југословенска народна странка у Јужној Србији“, *Врањски гласник: Поводом 110 година од Балканских ратова и ослобођења Старе Србије - тематски зборник од националног значаја*, (ур. Дејан Антић),

Драговића, једног од утемељивача и члана Главног одбора Борбаша. Директна повезаност високог партијског функционера ЈНС са покушајем политичког атентата довела је до стигматизације Борбаша. У тадашњем медијском и политичком дискурсу, чланство ЈНС је квалификовано као „фашисти“,⁷⁹ „авети диктатуре“ и субверзивни превратнички елементи.⁸⁰ Наведена дискредитација допринела је политичкој маргинализацији ЈНС и изнудила корекцију стратешког деловања, услед чега су Борбаши даљу опозициону борбу против режима ЈРЗ редуковали искључиво на легална и институционална политичка средства.⁸¹

Економски програм Југословенске народне странке представљао је покушај формулисања алтернативе економској и социјалној политици режима Краљевине Југославије почетком тридесетих година двадесетог века. Полазећи од уверења да је суштина кризе државе у савезу политичке елите и крупног капитала, идеолози ЈНС настојали су да афирмишу идеју „друштва социјалне правде“ тј система у којем би интереси сељаштва, радништва и ситног занатства били заштићени од злоупотреба олигархијских и картелских структура. Основне постулате њиховог програма чинили су захтеви за ревизију аграрне реформе, контролу банкарског и кредитног система, демонополизацију трговине и индустрије, смањење пореског оптерећења најширих слојева и увођење прогресивног опорезивања имућних. Посебно место у програму припадало је заштити домаћег занатства и ограничењу утицаја страног капитала. Иако је ЈНС у својој реторици истицала социјалну правду и борбу против корупције, а не револуционарно преуређење својинских односа, њен радикални антикапиталистички дискурс, популизам и ослањање на физичку силу у политичким обрачунима довели су до контрадикторног односа јавности према њој – колебања између перцепције као левичарске, готово комунистичке групације, и као десничарног - фашистичког покрета. Управо у томе лежи парадокс идеолошке позиције ЈНС: иако је тежила друштвеној правди, остала је заробљена у формама ауторитарне политичке културе епохе. Историјски значај економског програма ЈНС стога треба тражити не у његовој практичној примени, већ у покушају артикулације дубоког социјалног незадовољства изазваног кризом капиталистичког система и дискредитацијом старих политичких елита. Он представља важно сведочанство о трагању за „трећим путем“

Врање 2023, 299–314; Василије Драгосављевић, „Атентат на Милана Стојадиновића 1936 године: Слом и васкрс Југословенске националне странке“, *Историјски часопис* LXXIII, Београд 2024, 11-35.

⁷⁹ Аноним, „Удружена опозиција против демократских начела“, *Наред борбаши*, год. I бр. 9, 26. 4. 1936; Аноним, „Sodrugom pri Delavski politiki“, *Edinost* год II бр.3, 4. 5. 1936.

⁸⁰ Аноним, „Шести март у Народној скупштини“, *Самоуправа*, бр.15, 7.3. 1936.

⁸¹ АЈ, МИП. 334 / 43 / 125.

између комунизма и либералног капитализма у контексту међуратне Европе и одражава једну од последњих манифестација идеје интегралног југословенства уочи слома прве југословенске државе.

Необјављени извори:

Архив Југославије (АЈ):

- фонд Милан Стојадиновић (37)
- фонд Министарство правде Краљевине Југославије (63).
- фонд Југословенска народна странка “Борбаши” (307).
- фонд Министарства иностраних послова Краљевине Југославије (334).

Штампа:

Борба (Београд).

Der Kämpfer (Бачка Паланка).

Edinost (Љубљана).

Напред борбаши (Бачка Паланка).

Расински борбаши (Крушевац).

Самоуправа (Београд).

Литература:

Бодрожих, Милица, „Образовање Југословенске радикално-сељачке демократије (децембар 1931- јул 1933 године): Почети Југословенске националне странке“, *Историјски гласник* бр. 2-3, Београд 1964, 39-96.

Бранко Петрановић, „Национални односи у Краљевини Југославији и стварање Бановине Хрватске“, *Војно-историјски гласник* бр.3, Београд 1991, 237-254.

Димић, Љубодраг, *Културна политика Краљевине Југославије 1918-1941: I Друштво и држава*, Београд 1996.

Драгосављевић Василије, „Милош Драговић и Југословенска народна странка у Јужној Србији“, *Врањски гласник: Поводом 110 година од Балканских ратова и ослобођења Старе Србије - тематски зборник од националног значаја*, (ур. Дејан Антић), Врање 2023, 299 -314.

Драгосављевић Василије, „Терор југоинтегралистичких снага као фактор дестабилизације и декомпозиције прве југословенске државе“, *Лесковачки зборник* LXI, Лесковац 2021, 129-145.

Драгосављевић, Василије, „Атентат на Милана Стојадиновића 1936 године: Слом и васкрс Југословенске националне странке“, *Историјски часопис* LXXIII, Београд 2024, 11-35.

Јовановић, Драгољуб, *Политичке успомене III*, Београд 1997.

Ломпар, Растко, Политичка биографија Светислава Хођере, *СТУДКОН II Студенти и наука*, Филозофски факултет у Нишу, Ниш 2017, 39-49.

Стојков, Тодор, *Опозиција у време шестојануарске диктатуре 1929-1935*, Београд 1969.

Summary

Vasilije Dragosavljević

ECONOMIC PROGRAM OF THE YUGOSLAV PEOPLE'S PARTY

The economic program of the Yugoslav People's Party (YPP) represented an attempt to formulate an alternative to the economic and social policy of the regime of the Kingdom of Yugoslavia in the early 1930s. Starting from the belief that the essence of the state's crisis lies in the alliance between the political elite and big capital, the ideologists of the YPP sought to affirm the idea of a «society of social justice» - a system in which the interests of the peasantry, workers and craftsmen would be protected from the abuses of oligarchic and cartel structures. Although the YPP emphasized social justice and the fight against corruption in its rhetoric, rather than a revolutionary reorganization of property relations, its radical anti-capitalist discourse, populism, and reliance on physical force in political confrontations led to a contradictory public attitude towards it – wavering between perception as a leftist, almost communist group, and as a right-wing - fascist movement. This is precisely the paradox of the JNS's ideological position: although it strived for social justice, it remained trapped in the forms of the authoritarian political culture of the era.

